

ТЕМА 1. ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И

ГРАНИЦИ НА БЪЛГАРИЯ

1. Същност и особености на географското положение.

Географското положение изразява пространственото отношение на България спрямо други географски обекти / страни, региони, морета, протоци, големи реки и др. / с важно стопанско значение /. Географското положение е системна категория и се състои от взаимосвързани и взаимозависими елементи /под категории/. Едни от под категориите се променят /икономогеографско и политикогеографското положение/, а други са относително постоянни/ астрономическо, природно географско положение/. В пространствено отношение България се намира в Югоизточна Европа и в Североизточната част на Балканския полуостров. Тя е европейска, балканска, черноморска и дунавска страна. Това и географско положение я поставя на кръстопът спрямо Европа, Азия и Африка. Кръстопътното положение определя и нейното стратегическо място на политическата карта на Европа и Балканския полуостров, спрямо райони богати на суровини и световни пазари. Това определя и интереса на съседните държави, САЩ, Русия, Япония, страните от Западна Европа към нейната територия, както в миналото, така и на съвременния етап от нейното развитие.

2. Оценка на географското положение на България

В зависимост от обектите , географското положение може да бъде астрономическо, природно географско, икономическо и политикогеографско положение.

Астрономическото географско положение се определя спрямо главните земни координати - основния меридиан Гринуич и екваториалната окръжност. Чрез него се определят географската ширина / спрямо Екватора/ и географската дължина /спрямо Гринуич/. За астрономическото географско положение съдим по географските координати на крайните точки на България /табл.1/. Между тези точки по въздушна линия дължината на страната е около 520 км., а ширината - 330 км. Географската

ширина поставя страната ни по-близо до Екватора,отколкото до полюса. Това определя и особеностите на природните условия на страната. Страната заема южната част на умерения климатичен пояс с влияние на субтропика.Положението и на прехода между два климатични пояса се отразява върху климата, почвите, растителността и животинския свят. Всички те се характеризират с много голямо разнообразие. Астрономическото положение обуславя и сравнително големия ъгъл на падане на слънчевите лъчи, което определя страната ни като слънчева. Географската дължина определя часовото време в което се намира България. Положението и спрямо Гринуичкия меридиан я поставя в обсега на Източноевропейското часово време. Географската дължина е свързана и с климатичните процеси /с преобладаващия западно-източен въздушен пренос и свързаното с него количество на валежите/.

Природно географското положение е в тясна връзка с астрономическото положение и отразява отношението на територията на страната ни към големите физикогеографски обекти - океани, морета, плавателни реки, планински вериги, равнини и др. Водните обекти оказващи влияние върху територията на страната са Атлантически океан, Черно море и Средиземно море. Атлантически океан и Средиземно море имат голяма роля като климатичен фактор чрез циркулацията на океански въздушни маси, носени от Исландските и Средиземноморски циклони, формирани над тях. Влиянието на Средиземно море е определящо за формиране на климата в южните части на страната. Влиянието на Черно море е осезаемо в меридионална ивица с ширина около 40 км от брега. Това влияние определя специфичния черноморски климат, разнообразна флора и фауна. Река Дунав, като физикогеографски обект има значение за страната с водните ресурси, богатото видово разнообразие. Тези ресурси се използват за напояване, добив на електроенергия, промишлено водоснабдяване, риболов и др. Природно географското положение отразява и влиянието на планинските вериги, разположени извън територията на страната /Динарските планини и Карпатите . Динаро-Пиндската планинска система изолира територията на страната ни от влиянието на Адриатическо и Западно Средиземно море, а Карпатите спират настъпващите от северозапад океански въздушни маси, като създават валежна сянка в Дунавската равнина. В заключение можем да кажем, че поради благоприятното природно географско положение на България от север на юг се наблюдава промяна в морфографските, климатични, почвени и растителни компоненти на природната среда. Това създава много благоприятни предпоставки за нейното стопанско развитие.

Икономогеографското положение включва транспортно , търговско и туристическо географско положение. Изразява отношението на страната ни към обекти имащи значение за икономическото и развитие /това са райони богати на суровини, пазари, международни магистрали, световни и икономически общности, икономически връзки със съседни страни/. Особено благоприятно е транспортното положение на България. Като част от Източна Европа, България се явява транспортен кръстопът и транзитна територия между Западна Европа, Близкия и Среден Изток и Средиземноморието. Тук

се пресичат пътищата от ОНД към Южна Европа и Африка. През България преминават редица транспортни коридори : Германия-Чехия-Унгария-Румъния-България през Гърция и Турция /минаващ през моста на Дружбата/, Албания-Италия-бивша Югославия-Македония-България /свързва Адриатическо и Черно море/ и Рейн-Майн-Дунав. По тези транспортни коридори преминават международните магистрали от Западна и Централна Европа /през Белград -София-Свиленград/ за Близкия и Среден Изток / с клон до Багдат и Басра на Персийския залив/: от Балтийско море /през Москва-Киев-Букурещ-Русе-София-Солун/ за Бяло мори и за Адриатическо море/ София-Скопие-Драч/. С важно транспортно значение е пътят Кюстенджа-Варна-Бургас-Царево-Малко Търново- Истанбул. В транс европейската мрежа, България е свързана чрез отсечките Берлин- Прага-Будапеща-София- Солун и Истанбул и отсечката Дурес-Тирана-Скопие-София Варна и Бургас. Основните транспортни направления, пресичащи страната се дублират с железопътни линии. Освен това широкият излаз на България на Черно море я свързва с всички при черноморски страни. То предлага изключителни възможности за развитие на транспортната и товаро-разтоварната дейност чрез големите заливи Бургаски и Варненски. Чрез река Дунав страните от Източна Европа се свързват с вътрешните водни пътища на Западна Европа. Значението и нарасна особено след завършването на плавателния канал Рейн-Майн-Дунав. По реката се извършват комбиниран пренос на товари по схемата река-суша и река-море. За нормалното функциониране на транспортната мрежа на страната значение имат и гранично-контролните-пропускателни пунктове /ГКПП / с митници. В страната сега те са 19 / по границата със Сърбия -5, с Македония - 3, Гърция - 2, Турция - 2, Черно море -2 ,Румъния - 5 /.

Търговското географско положение се развива през различните исторически етапи. В наши дни външната търговия е с европейска ориентация. Значително предимство ни носи членството в Световната търговска организация / есента на 1996 г./, асоциирането ни към Европейския съюз , членството ни в Черноморската икономическа зона за сътрудничество и в икономическите организации на ООН. С важно стопанско значение са транзитните превози на хора, стоки и информация през територията на страната ни. Създадените безмитни зони в Драгоман, Видин, Бургас, Русе, Свиленград и Пловдив, предоставят определени митнически и други облекчения, които стимулират развитието на търговията на територията на страната.

Благоприятното кръстопътно положение на България е от особено значение за развитието и като туристическа страна от световен мащаб. Големи са възможностите за развитие както на транзитния, така и на активния международен туризъм с цел почивка. Предпоставка за това са значителните природни и културно-исторически забележителности. В прехода към пазарно стопанство обаче, благоприятното туристико-географско положение не се използва достатъчно.

Политико-географското положение на страната е нейното отношение с политическите общности. То отразява нейното политическо обкръжение. От него зависят границите, големината и националната култура на страната. Съществен момент при оценяването му е *формирането на българската територия през вековете*. В това отношение най-важната особеност, която дава отражение върху икономическото, политическото и културно развитие на страната е нейното кръстопътно положение /на границата между Европа и Азия/. Още по време на Първата Българска държава, България изпитва влиянието на географския и исторически детерминизъм. България среща противодействието на Византия, която не допуска съществуването в съседство на друга държава. Това е една от причините за продължилото около два века византийско робство. Нова политико-географска обстановка на Балканите се създава след завладяването на Балканите и Южна Европа от турците. В продължение на векове България е в зависимост от османската феодална система, характеризираща се със силен централизъм. Ранно-феодалните отношения в Османската империя връщат българското обществено-икономическо развитие няколко века назад, което предопределя значителното и изоставане от Европейските страни. От края на XII век българското обществено-развитие силно се влияе от т.н. Източен въпрос. Повече от два века Балканите и Европейския Югоизток са зона на съперничество между Русия и Западните Велики сили. Първият официален документ, който описва границите на българската държава е Султанския ферман от 1870 година. С него се създава българската егзархия. След Априлското въстание и Цариградската конференция /1876-1877 г./, Великите сили очертават първите граници на българската народностна общност. След Руско-турската освободителна война /1877-1878 г./, подписаният Санстефански мирен договор определя първите договорни, а същевременно и етнически граници на новата българска държава. В пределите на България са включени Южна Добруджа /до линията Черна вода - Мангалия/, Северна и Южна България и територията и възлиза на 160 хил.кв.м. На Берлинския конгрес /1878 г./ е подписан Берлинския договор, който разкъсва Санстефанска България на две части - Княжество България /включва Северна България и Софийско с площ 63 хил.км2/ и Източна Румелия васална на Турция. След Съединението на Княжество България и Източна Румелия /площ 98 хил.км2/, границите на България се признават от всички Велики сили. Така България остава без излаз на Егейско море. След Балканската война и Лондонския мир /1913 г./, Турция връща на България около 23 хил.кв.2, а Македония е поделена между Гърция и Сърбия. Към България са присъединени Пиринска Македония и Западните покрайнини. Територията и възлиза на 11 хил.км2. Неудовлетворението от крайните резултати на Балканската война предизвикват избухването на Междусъюзническата война. Тя завършва с поражение за България. Според решенията на Букурещкия мирен договор на България се отнема Южна Добруджа /7700 кв.км./, Източна Тракия, Егейска Македония и Западните покрайнини. Територията и остава 103 хил.км2. Ньойският мирен договор отново разпокъсва страната ни, като от България се отнема Южна Добруджа /дадена на Румъния/, Западните покрайнини и Македония/ присъединени към Сърбия/ и Източна Тракия/ присъединена към Гърция/. По този начин от страната ни се отнемат около 50 хил.км2

площ, населена с българи. През 1940 г. към България се присъединява Южна Добруджа /според Крайовската спогодба/. Територията на България възлиза на 111 хил.км². В периода 1941- 1945 г. към България временно са присъединени Македония и Егейска Тракия, но след Парижкия мирен договор /1945г./ тези земи се връщат на Югославия и Гърция. За последен път влиянието на геополитическите фактори се чувствува през 40-те години на ХХ век, в края на Втората световна война. След нея България попада под съветско влияние и започва да развива централизирана държавна икономика. Значението на съвременното военнoстратегическо и геополитическо положение трябва да се оценява в контекста на демократичните промени, настъпили в Източна Европа след 1989 г. След разпадането на Варшавския договор България търси нови пътища за осигуряване на военна и политическа сигурност, ново място в раздирания от конфликти Балкански регион. Новите военнополитически реалности изискват разработването на нова геополитическа стратегия на страната и утвърждаването на нови приоритети и принципи във външната и политика. Тя трябва да гарантира сигурност на нейните граници и добри взаимоотношения с нейните съседи. Сегашното геополитическо положение и носи нови предимства, особено след асоциирането и в Съвета на Европа /май 1992 г/. Интегрирането на страната в евроатлантическите структури и европейско политическо пространство ще осигури политическа независимост и стопански просперитет на страната. От 1944 г. започва изпълнението на инициативата “Партньорство за мир”, чрез която се преодолява съществуващата десетилетия военна конфронтация между Изтока и Запада.

Пряко свързани с политико-географското положение са и *политическите граници* на България. Те са особена категория, която се налага като необходимост на съвременния етап на обществено -икономическо развитие. Държавните ни граници до 1989 г. имаха по-скоро бариерен характер поради блоковото разделение и противопоставяне в Европа и света. Това доведе до външнополитическа и икономическа изолация на страната от развитите европейски държави, до обезлюдяване на крайграничните територии. След 1989 г. политическите граници постепенно изменят своя характер и функции. От разделителни, те постепенно се превръщат в обединяващи, интегриращи интересите , капиталите и усилията на съседните държави, така както са отношенията между демократични държави . Общата дължина на българските граници е 2245 км. От тях 1181 км. са сухоземни, 868 км. са речни и 378 км. са морски.

На север България граничи с Румъния. От устието на р. Тимок до гр.Силистра / 470 км/, северната ни граница следи течението на р. Дунав. Към територията на страната принадлежат и 57 големи дунавски острови - Белене, Вардим, Богдан, Близнаци и др. /. Река Дунав създава големи възможности за развитие на водния транспорт. Тя е най-големият международен речен път чрез който България се свързва със страните от Западна и Източна Европа. Това създава условия за оживени търговски връзки с тези страни. Дунавското крайбрежие създава възможност за развитие на редица

промишлени отрасли, използващи вносни суровини и употребяващи много вода /производство на електроенергия, дървообработваща промишленост, химическа и др./.

Във връзка с това е и голямото стопанско значение на пропускателните пунктове - фериботната връзка Видин - Калафат, Оряхово-Бекет, Моста между Русе и Гюргево. Фериботният комплекс Оряхово-Бекет е най-големият ферибот в нашия участък на реката. Чрез него се осъществява най-пряка връзка между Солун и страните от Централна Европа. От 1994 г. функционира и фериботна връзка между Русе и Гюргево на частното транспортно дружество "Комко". В строителство е и фериботния комплекс Лом-Раст". Голямо е и стопанското значение на пристанищните комплекси в Лом, Видин и Русе. Чрез Ломското пристанище се осъществява транспортирането на внесените суровини и стоки за вътрешността на страната. Водите на р. Дунав се използват и за напояване. Изградени са редица напоителни системи - Видинска, Козлодуйска, Свищовска, Беленска и др. От коритото на реката се добиват инертни материали, много разнообразно е рибното богатство на реката. Дунавското крайбрежие е обект на вътрешен и международен туризъм, свързан с намиращото се близо до гр. Силистра езеро Сребърна и стари исторически крепости и селища.

Сухоземната ни граница с Румъния преминава през Добруджа, започва от гр. Силистра и завършва до румънското село Вама веке, разположено на черноморския бряг./ дълга 139 км./.

Равнинния релеф на Добруджа позволява прокарването на шосейни и железопътни пътища. На тази граница преминава железопътната линия Разделна-Кардам - Меджидия- Унегни / най-късия път между България и ОНД/ и шосейния път Истамбул-Бургас-Варна-Констанца. Тук са построени електропровод от Украйна и газопровод от Русия.

Основен проблем е транс граничното замърсяване на градовете Никопол, Русе и Силистра и замърсяване водите на р. Дунав. За разрешаването му се ангажират редица правителствени и не правителствени организации, както и правителствата на двете страни. Проблем е и осигуряването на безопасна работа на АЕЦ Козлодуй.

Перспективите за развитие на северната ни граница са свързани със създаване на условия за увеличаване на стокообмена, чрез зоните на свободна търговия /Видин и Русе/ между двете страни, подобряване на транспортната система през границата .

Източната ни граница е изцяло морска. Започва от нос Картал /южно от Вама веке/ и завършва до устието на р. Резовска. дълга е 378 км. Обхваща ивица от крайбрежните води с ширина 20 км. Черно море има важно стратегическо значение. Чрез проливите Босфора и Дарданелите то ни свързва със Средиземноморието, а от там със Световния океан. Чрез Черно море се реализира 40% от вноса и 30% от износа на страната. По евтиния воден път се доставят в страната нефт, въглища, кокс, железни руди, дървен материал и др. По-голяма част от товаро-потока е от Русия и Украйна.

Чрез ферибота Варна-Иличовск икономическите връзки се подобриха. Черноморското крайбрежие се превърна във важна промишлена зона. Развиват се отрасли на химическата промишленост, машиностроенето и др. Черно море се развива риболовът. Главни средища са Бургас и Варна и риболовната база в Созопол. Добиват се значителни количества сол, йодо-съдържащи водорасли и др. Черноморското крайбрежие предоставя отлични условия за развитие на туризма. Освен морска рекреация, тук има възможност и за организиране на медицински туризъм, леко водолазен спорт, риболов и др. Развитието на границата ни е свързано и с редица проблеми. На първо място това е тежкото екологично състояние на Черно море, предизвикано от големите реки Дунав, Днепър, Днестър и др. Не малък дял в замърсяването имат и отпадъчните крайбрежни води от наша територия. Поради ограничената само пречиствателна способност на морето силно е намалено рибното богатство, а промените в биоценозата заемат застрашителни размери. Освен това недостатъчни са транспортните връзки с вътрешността на страната, което довежда до недостатъчно използване на крайбрежните земи. Много сериозен проблем са свличащата, както и замърсяването на природните компоненти в района на Варна-Девня и Бургас.

На юг България граничи с Турция и Гърция. Границата ни с Турция /259 км./ започва от устието на р. Резовска, като на запад следи нейното течение. Преминава по билата на Странджа и Дервентските възвишения, пресича р. Тунджа и при Капитан Андреево достига до р. Марица. Южната ни граница с Гърция / дълга 493 км./ започва от р. Марица, пресича р. Арда, завива на запад и преминава през поредица от родопски ридове, седловината Маказа, минава близо до връх Циганско градище, следи вододела на р. Арда и Въча с беломорските реки и притоците на р. Места. Пресича реките Доспат и Места, изкачва се по планината Славянка, преминава р. Струма / близо до Кулата / и по билото на Беласица стига до връх. Тумба. Въпреки пресечения релеф през тази граница преминават важни шосейни и железопътни пътища. През Турската граница преминават транзитните превози между Западна Европа и Близкия Изток. Част от пътя Белград за Одрин и Истанбул е отсечката Свиленград-Капитан Андреево-Къпъ Куле Одрин. Важно е значението и на международния път Констанца-Варна-Бургас-- Малко Търново- Лозенград за Истанбул. Проходът Маказа и долините на р. Места и Струма създават добри възможности за връзка с Бяло море. На границата с Турция са изградени две ГКПП / при Малко Търново и Капитан Андреево/. През 1993 г. се постигна договореност за откриване на нов ГКПП между с. Лесово / южно от Елхово/ и Хамзабейли. Освен това съществуват и стари пътища които могат да бъдат възстановени. Например линията от Ямбол и Елхово може да продължи до Одрин, както и пътищата по долините на Места и Струма. Отношенията ни с двете южни съседки днес придобиват нови измерения. Добросъседските отношения се развиват като отчитат новите политически реалности. Основен проблем е замърсяването на водите на р. Марица и техния транс граничен пренос. Във връзка с това, а и с регулирането на водите на Струма и Места се подготвят съвместни проекти.

На запад България граничи с Македония и Сърбия. Границата е дълга 506 км. Започва от връх Тумба, пресича р. Струмешница, следи билата на планините Огражден, Малашевска, Влахина и Осогово, спуска се във Велбъжката седловина и достига връх Китка, пресича Крайщето, долината на р. Драговищица, следи билото на Милевска планина, пресича долината на р. Ерма, заобикаля Трънската котловина, пресича Руй планина, Завалска планина и долината на р. Нишава. Изкачва се по билото на Западна Стара планина, пресича седловината Връшка чука и се спуска по долината на р. Тимок. По нейното течение достига р. Дунав. На границата с Република Македония има изградени три ГКПП: при Златарево /Петрич - Струмица/, Станке Лисичково /Благоевград - Делчево/ и при Гюешево /Кюстендил- Крива паланка- Скопие/. Предстои свързването на Гюешево и Куманово чрез железопътна линия. Изграден е участъкът Куманово - Беляковци.

При Калотина границата се пресича от международната транспортна магистрала / жп и шосейна / от Западна Европа през Белград и София за Истанбул и страните от Близкия изток. Все още не се използват ефективно граничните пунктове между Кула - Зайчар и Брегово - Неготин. Не съществуват ограничения от българска страна за възстановяване на връзките между Белоградчик и Княжевац, Трън - Клисуро и Драговищица - Босилеград. Свободната икономическа зона при Драгоман трябва да се използва по-ефективно в двустранните отношения между България и Сърбия. Крайграничните райони са с ниска степен на развитие на стопанската дейност, с лош демографски потенциал, с ниска степен на изграденост на социалната инфраструктура.

Новата гео-политическа ситуация на Балканите и в Европа след 1990 г. налага съществени промени в междудържавните отношения. Държавните граници и при граничните територии се превръщат в контактни зони на интензивно сътрудничество. В резултат на това се извършва процес на регионално / балканско/ и континентално / европейско/ интегриране на балканските страни, включително и България.